

WIOLETTA KNAPIK¹

WPŁYW ZAGROŻENIA POWODZIOWEGO NA ŻYCIE WSPÓLNOTOWE MIESZKAŃCÓW WSI

Abstrakt. W ostatnich dziesięcioleciach w różnych rejonach świata nasilają się ekstremalne zjawiska przyrodnicze, które związane są przede wszystkim z globalnym ociepleniem się klimatu. W Europie i Polsce, głównie w jej południowej części, występują powodzie – zjawisko szczególnie niebezpieczne, mające cykliczny charakter, począwszy od 1997 roku. Przedmiotem badań jest zagrożenie powodziowe i katastrofa powodzi na tle istniejących więzi społecznych i współdziałania mieszkańców gmin: Gnojnik (województwo małopolskie), Skarbimierz (województwo opolskie) i Sławatycze (województwo lubelskie). Gminy te kilkakrotnie doświadczyły powodzi; na przestrzeni badanego okresu 2008–2011 – przynajmniej dwukrotnie. Jak wynika z badań, mieszkańcy tych gmin współpracują ze sobą na co dzień. Respondenci również są zaangażowani w życie społeczne wsi. Podtrzymują kontakty sąsiedzkie, żyją z sąsiadami w zgodzie i nie mają w swoim najbliższym otoczeniu osób, które mogliby nazwać wrogami. Jak wynika z ich relacji, wszyscy mieszkańcy pomagają sobie nawzajem, szczególnie w trakcie zagrożenia powodziowego, lecz pomoc ta ogranicza się zazwyczaj do najbliższych sąsiadów.

Słowa kluczowe: więź społeczna, zagrożenie powodziowe, współdziałanie mieszkańców wsi

WPROWADZENIE

Otoczająca nas przyroda od zawsze stanowiła dla ludzi część ich życia społecznego. Jest życiodajnym źródłem, bogactwem naturalnym, ale bywa również niebezpieczna. Ekstremalne zjawiska przyrodnicze, w zależności od skali i częstotliwości ich występowania, burzą rytm życia społeczności, przynosząc nie tylko straty materialne, ale również psychospołeczne, które z perspektywy życia społeczności lokalnych są niezwykle istotne, ponieważ wywierają piętno, z którym ludzie muszą się zmagać.

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym w Instytucie Ekonomiczno-Społecznym Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie (e-mail: wiolettaknapik@interia.pl).

Kiedy w 2010 roku powódź dotknęła również tereny zalane w 1997 roku, społeczności tam zamieszkałe znowu przeżywały dramatyczne chwile, mając w pamięci traumatyczne przeżycia sprzed kilkunastu lat. W naszym kraju, a zwłaszcza w jego południowej części, są miejsca, gdzie powodzie w ostatnich latach występują stosunkowo często, choć mają odmienny charakter. Sytuacje takie generują tworzenie się zależności między bytem społecznym a powtarzającym się zagrożeniem powodziowym. W związku z tym uzasadnione jest zbadanie społeczności regularnie doświadczanych powodziami, by stwierdzić, czy sytuacja taka wpływa na rodzaj więzi społecznych, a także – czy często pojawiające się zagrożenie katastrofą powodzi przyczynia się do działań wspólnotowych. Dla mieszkańców południowej części naszego kraju występujące tam powodzie są nie tylko katastrofą naturalną, ale również katastrofą społeczną, oddziałującą na życie społeczne wspólnot zagrożonych katastrofą powodzi. W artykule zamieszczono wybrane aspekty podjętej problematyki badawczej i przedstawiono najważniejsze wnioski płynące z badań odnoszących się do aktualnych problemów wiejskich społeczności zmagających się z powodziami, które, ze względu na specyficzne położenie geograficzne badanych gmin, występowały tam wielokrotnie na przestrzeni ostatnich lat.

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ

Badaniom poddano 3 gminy, w których zagrożenie powodziowe ma relatywnie trwały charakter ze względu na powtarzające się powodzie. Wśród mieszkańców tych gmin przeprowadzono badania ankietowe (229 respondentów) oraz wywiady pogłębione w liczbie: 17 w Gnojniku, 8 w Skarbimierzu oraz 23 w Sławatyczach. Zastosowano dodatkową technikę badawczą w postaci wywiadów eksperckich przeprowadzonych z przedstawicielami samorządu terytorialnego oraz lokalnymi liderami społecznymi (w liczbie odpowiednio: 9, 8 oraz 7). Badania odbyły się wiosną oraz latem 2012 roku.

Główny problem badawczy dotyczy więzi społecznych w perspektywie zagrożenia powodziowego i na tym tle podjęta została próba zdefiniowania wpływu zagrożenia i katastrofy powodzi na istniejące więzi społeczne, wyrażające się m.in.: systemem wartości, norm, zachowań, podejmowanych wspólnych działań i współpracy badanych mieszkańców². Analizie poddano zależności między zagrożeniem, więziami społecznymi, historią, kulturą i strategiami adaptacyjnymi do życia w trudnych warunkach. Na tle tych problemów sformułowano hipotezy badawcze, z których w poniższym opracowaniu, z powodu objętości materiału badawczego³, zostaną omówione trzy ostatnie (tabela 1).

² Powódź, która dotknęła nasz kraj w 1997 roku, była przedmiotem wielu badań, także społecznych. Badania te prowadzili zarówno polscy badacze, jak i ich europejscy koledzy. Przedstawione wyniki tychże badań wskazały na występowanie pewnych zależności w trakcie trwania powodzi. W aspekcie społecznym na uwagę zasługują rozważania Wojciecha Sitka [1997], Edwarda Nycza [2000, s. 41–49] i Janiny Hajduk-Nijakowskiej [2005], którzy podkreślali rolę takich zjawisk, jak: ład wspólnoty, krótkotrwała wspólnota, odwrót wspólnoty, solidaryzm społeczny, zbratanie ofiar, zbratanie w gapiostwie.

³ Poruszana w niniejszym opracowaniu problematyka została wyczerpująco opisana w książce Knapik [2013].

TABELA 1. Hipotezy badawcze
TABLE 1. Research hypothesis

Nr hipotezy	Treść hipotezy
Hipoteza 1	Wypracowane w sytuacji powodziowej formy współpracy, wzajemnych zależności i zaufania przekładają się na podejmowane później wspólne inicjatywy, sprzyjające podtrzymaniu i zacieśnianiu więzi wspólnotowych.
Hipoteza 2	Zagrożenie powodziowe i katastrofa powodzi nie wpływają znacząco na charakter więzi rodzinnych, ale powodują zmiany, mniej lub bardziej trwałe, relacji sąsiedzkich oraz z bliższymi i dalszymi znajomymi.
Hipoteza 3	Zachowanie mieszkańców gminy wobec przedstawicieli władz i instytucji lokalnych (sołtys, wójt, OSP) w sytuacji zagrożenia powodziowego i katastrofy powodzi jest zależne od zaufania (lub jego braku), jakim darzą oni tychże przedstawicieli; zaufanie buduje się latami, a sytuacje ekstremalne są sprawdzianem siły autorytetu ludzi nim obdarzonym.
Hipoteza 4	Istnieje zorganizowana współpraca sąsiedzka mająca na celu działania profilaktyczne, likwidację skutków powodzi oraz wsparcie dla osób dotkniętych powodzią.
Hipoteza 5	Interakcje danej społeczności lokalnej w sytuacji powodziowej są zależne od różnych strategii adaptacyjnych, wynikających w głównej mierze z uwarunkowań kulturowych determinowanych wpływem występującego zagrożenia powodziowego.
Hipoteza 6	Interakcje społeczne zachodzące w sytuacji zagrożenia powodziowego i katastrofy powodzi wpływają na reinterpretację znaczenia poczucia identyfikacji jednostki ze wspólnotą rozumianą jako wspólnota katastrofy, czyli zbiorowość ludzi dotkniętych katastrofą naturalną.

Zgodnie z założonymi celami zostały wytypowane jednostki do badań z gmin: Gnojnik, Skarbimierz oraz Sławatycze. Respondentami są zarówno mieszkańcy osiedleni na terenach zalewowych, których dotknęła powódź, jak i ich sąsiedzi, którzy spieszyli im z pomocą. Wybrane gminy w badanym okresie (2008–2011) doświadczyły powodzi przynajmniej dwa razy.

Dane dotyczące liczby ludności są zbliżone w przypadku badanych gmin usytuowanych na południu kraju (Gnojnik i Skarbimierz). Natomiast gmina Sławatycze położona przy wschodniej granicy, czyli na terenach o mniejszym zaludnieniu niż pozostałe dwie gminy, tylko pozornie od nich odstaje pod względem liczby ludności, ponieważ gęstość zaludnienia na 1 km² w przypadku gminy Gnojnik jest czterokrotnie większa, a w gminie Skarbimierz – dwukrotnie (tabela 2).

Metodą badawczą zastosowaną w pracy jest metoda jakościowa – porównywanie systematyczne, którą wykorzystano do analizy wywiadów swobodnych i eksperckich. Przeprowadzono także badania ilościowe, a do interpretacji materiału empirycznego wykorzystano zarówno jakościową metodę porównywań systematycznych, jak i metody statystyczne, ale tylko do statystycznej weryfikacji hipotez.

Allen H. Barton i Paul F. Lazarsfeld [1986, s. 334–338], charakteryzując tę metodę, odnieśli się do kilku jej aspektów: 1) porównywanie systematyczne to metoda na granicy metod statystycznych i quasi-statystycznych, wykorzystywana do badania niewielkiej liczby przypadków; 2) niewielka liczba tych przypadków nie uprawnia do stosowania testów statystycznych; 3) metoda ta jest stosowana do badania sytuacji naturalnych; 4) dotyczy złożonych zjawisk społecznych, jak wojny, rewolucje. Autorzy ci sądzą, że w metodzie porównywań systematycznych mogłaby być zastosowana statystyka, ale tylko wtedy, gdy badania wybranego zjawiska odbywałyby się kilkakrotnie, a opracowana procedura zbierania i analizy materiału empirycznego umożliwiałyby ilościową analizę porównawczą.

TABELA 2. Charakterystyka gmin
TABLE 2. Profile of communities

Wyszczególnienie	Gmina		
	Gnojnik ^a	Skarbimierz ^b	Sławatycze ^c
Powiat	Brzesko	Brzeg	Biała Podlaska
Województwo	małopolskie	opolskie	lubelskie
Powierzchnia [km ²]	55	110	72
Ludność ogółem	7700	7633	2541
Mężczyźni	3876	3842	1230
Kobiety	3824	3791	1311
Ludność na 1 km ²	140	69	35
Kobiety na 100 mężczyzn	99	99	107
Charakterystyka	Gmina Gnojnik zajmuje wschodnią część krainy geograficznej, zwanej Pogórzem Wiśnickim. W gminie można poznać wiele zabytków architektury drewnianej i murowanej oraz zobaczyć rozsiane po okolicy przydrożne kapliczki, figurki i krzyże ^d .	Gmina Skarbimierz jest gminą typowo rolniczą, w której to branży pracuje 55% ludności czynnej zawodowo. Główne zabytki to kościoły: w Brzezynie, Kruszynie, Zieleńcicach, Pępicach, Zwanowicach oraz kościół w Małujowicach z piękną polichromią ^e .	Gmina Sławatycze położona jest nad rzeką Bug graniczącą z Białorusią. Tereny gminy uważane są za atrakcyjne, nie tylko ze względu na malowniczy, nadbużański krajobraz, ale także z powodu występowania różnego rodzaju ptactwa, ryb i żyznych gleb ^f .

Źródło: ^a www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/krak/ASSETS_12_p_04.pdf; ^b http://www.stat.gov.pl/opole/69_607_PLK_HTML.htm; ^c http://www.stat.gov.pl/lublin/index_PLK_HTML.htm; ^d www.gnojnik.pl; ^e www.skarbimierz.pl; ^f www.slawatycze-gmina.pl/.

Podczas przeprowadzonych zwiadów socjologicznych nakreślono obszar zalewowy w każdej z trzech gmin oraz wsie ościenne, których mieszkańcy w pierwszej kolejności spieszyli z pomocą. W trakcie badań zostały odwiedzone wszystkie gospodarstwa domowe. Nie we wszystkich zastano domowników, a tam gdzie byli oni obecni – wielu nie wyraziło zgody na uczestnictwo w badaniach ankietowych. Powodem mógł być: dystans do ludzi obcych, po części uwarunkowany kulturowo (gmina Skarbimierz, której mieszkańcy są przesiedleńcami z różnych terenów przedwojennej Polski), strach przed odebraniem zapomóg finansowych dla powodzian (gmina Gnojnik), przykre doświadczenia z oszustami oferującymi do sprzedaży różne artykuły (gmina Sławatycze). Ostatecznie zebrano 229 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy ankiet: 57 z gminy Sławatycze, co stanowi 8,7% populacji sołectw objętych badaniem, a 2,3% ogółu mieszkańców gminy; 79 z gminy Skarbimierz (3,7% mieszkańców wytypowanych sołectw i 1,0% ludności gminy); 93 z gminy Gnojnik (2,0% mieszkańców wybranych sołectw i 2,3% ogółu). W tabeli 3 przedstawiono liczbę respondentów według miejsca zamieszkania.

TABELA 3. Liczba respondentów według miejsca zamieszkania
 TABLE 3. Number of respondents according to their place of residence

Miejsce zamieszkania	Liczba respondentów	Miejsce zamieszkania	Liczba respondentów	Miejsce zamieszkania	Liczba respondentów
Gnojnik	35	Brzezina	39	Liszna	20
Uszew	48	Kruszyna	13	Mościce Dolne	29
Zawada Uszewska	10	Lipki	14	Nowosiółki	8
		Prędocin	9		
		Zwanowice	4		
Ogółem gmina Gnojnik	93	Ogółem gmina Skarbmierz	79	Ogółem gmina Sławatycze	57

WERYFIKACJA HIPOTEZ

Podstawową metodą badawczą była metoda jakościowa, a na podstawie analizy zebranego materiału dokonano weryfikacji hipotez. Oprócz tego przeprowadzono statystyczne testowanie założonych hipotez (nie dotyczy to hipotezy nr 6, która była weryfikowana wyłącznie na podstawie analizy badań jakościowych)⁴.

Dla przejrzystości uzyskanych wyników przyjęto arbitralnie graficzną ocenę siły zależności, którą ujęto w kategoriach od najsilniejszej do najsłabszej ([+++], [++], [+]), na podstawie prawdopodobieństwa odrzucenia hipotezy zależności na poziomach danych wzorem $1 - \alpha$ (100) – tabele 4a i 4b.

TABELA 4a. Prezentacja graficzna siły zależności
 TABLE 4a Graphical presentation of the force of dependencies

Zależność (przedziały)	Opis siły zależności	Symbol graficzny
$Z < 0,01$	bardzo wysoka zależność	[+++]
$0,01 \leq Z < 0,05$	wysoka zależność	[++]
$0,05 \leq Z < 0,10$	wyraźna zależność	[+]
$0,1 \leq Z < 0,2$	brak możliwości oceny zależności	[]
$0,2 \leq Z < 0,5$	brak zależności	[-]
$0,5 \leq Z \leq 0,8$	wysoki brak zależności	[--]
$Z > 0,8$	całkowity brak zależności	[---]

TABELA 4b. Prezentacja graficzna siły zależności [%]
 TABLE 4b. Graphical presentation of force of dependencies [%]

Od 99% wzwyż	Od 95% do 99%	Od 90% do 95%	Od 80% do 90%	Od 50% do 80%	Od 20% do 50%	Poniżej 20%
[+++]	[++]	[+]	[]	[-]	[--]	[---]

⁴ Pomimo iż podstawowymi metodami badawczymi były metody jakościowe, jednak do weryfikacji założonych hipotez zastosowano także metodę statystyczną, wykorzystując do tego wartość empiryczną chi kwadrat.

W tabelach 5a i 5b przedstawiono liczbę wykonanych zestawień zależności do analizy statystycznej, przypadającą na wszystkich respondentów lub na poszczególłą gminę, oraz prezentację graficzną ich siły zależności.

TABELA 5a. Liczba wykonanych zestawień do statystycznej weryfikacji hipotez ze względu na graficzną siłę zależności oraz gminy

TABLE 5a. The number of statements intended for statistical verification, with a division of the graphic force of dependencies and communes

Wyszczególnienie	[]	[-]	[--]	[---]	[+]	[++]	[+++]	Suma
Gnojnik	4	3	3	3	5	4	9	31
Skarbimierz	6	7	3	–	5	4	5	30
Sławatycze	1	8	3	1	5	6	6	30
Wszyscy respondenci	9	8	6	2	1	11	29	66
Suma	20	26	15	6	16	25	49	157

TABELA 5b. Uzyskane średnie wyniki prawdopodobieństwa ze względu na graficzną siłę zależności oraz gminy

TABLE 5b. The obtained average probability results, with division the graphic force of dependencies and communes

Wyszczególnienie	[]	[-]	[--]	[---]	[+]	[++]	[+++]	Średnia z całości
Gnojnik	0,154	0,337	0,654	0,884	0,075	0,019	0,004	0,203
Skarbimierz	0,124	0,331	0,714	–	0,062	0,033	0,004	0,189
Sławatycze	0,130	0,386	0,663	0,975	0,303	0,02	0,004	0,261
Wszyscy respondenci	0,147	0,322	0,649	0,942	0,052	0,025	0,001	0,152
Średnia z całości	0,140	0,346	0,667	0,919	0,141	0,024	0,002	0,190

Tabele 6a i 6b prezentują dane dotyczące podziału dokonanych zestawień zależności w odniesieniu do wszystkich respondentów oraz tych, którzy doświadczyli lub nie doświadczyli powodzi, oraz przedstawiają ich rozkład ze względu na graficzną siłę zależności.

TABELA 6a. Liczba wykonanych zestawień do statystycznej weryfikacji hipotez ze względu na graficzną siłę zależności oraz respondentów, którzy doświadczyli bądź nie doświadczyli powodzi

TABLE 6a. The number of statements intended for statistical verification, with a division of the graphic force of dependencies and those examined who experienced, or did not experience, flood

Wyszczególnienie	[]	[-]	[--]	[---]	[+]	[++]	[+++]	Suma
Doświadczyli powodzi	5	9	4	2	6	7	18	51
Nie doświadczyli powodzi	6	10	5	2	4	9	10	46
Wszyscy respondenci	9	7	6	2	6	9	21	60
Suma	20	26	15	6	16	25	49	157

TABELA 6b. Uzyskane średnie wyniki ze względu na graficzną siłę zależności oraz respondentów, którzy doświadczyli bądź nie doświadczyli powodzi

TABLE 6b. The average results obtained, with a division for the graphic force of dependencies and those examined who experienced, or did not experience, flood

Wyszczególnienie	[]	[-]	[--]	[---]	[+]	[++]	[+++]	Suma
Doświadczyli powodzi	0,144	0,333	0,567	0,917	0,176	0,028	0,003	0,171
Nie doświadczyli powodzi	0,142	0,363	0,715	0,857	0,202	0,028	0,002	0,236
Wszyscy respondenci	0,137	0,338	0,677	0,983	0,065	0,017	0,002	0,170
Suma	0,140	0,346	0,667	0,919	0,141	0,024	0,002	0,190

Na podstawie analizy jakościowej i testowania statystycznego zweryfikowano hipotezy badawcze. Pierwsza z nich brzmi: „Istnieje zorganizowana współpraca sąsiedzka mająca na celu działania profilaktyczne, likwidację skutków powodzi oraz wsparcie dla osób dotkniętych powodzią”.

Wyniki przeprowadzonego testu statystycznego wskazują na istnienie trwałych więzi sąsiedzkich. Respondenci są przekonani, że mogą liczyć na swoich sąsiadów. Owo przeświadczenie odnosi się zarówno do teraźniejszości, jak i przyszłości. Analogiczna sytuacja wystąpiła w przypadku znajomych. Z badań wynika, że respondenci współpracowali z sąsiadami zarówno przed powodzią, jak i w trakcie powodzi. Silna zależność cechuje deklaracje badanych w zakresie współpracy sąsiedzkiej przed powodzią oraz istnienie systemu wsparcia podczas zagrożenia powodziowego i po jego ustąpieniu. W badaniach jakościowych owa zależność została potwierdzona jedynie w przypadku gminy Gnojnik, dlatego powyższa hipoteza jest tylko częściowo zasadna.

Kolejna hipoteza zakłada, że: „Interakcje danej społeczności lokalnej w sytuacji powodziowej są zależne od różnych strategii adaptacyjnych wynikających w głównej mierze z uwarunkowań kulturowych determinowanych wpływem występującego zagrożenia powodziowego”.

Z weryfikacji statystycznej wynika, że mieszkańcy gminy Sławatycze wypracowali własne strategie adaptacyjne umożliwiające im życie na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Tamtejsza społeczność od stuleci zmagają się z powodzią, co skutkuje podejmowaniem działań prewencyjnych, takich jak budowanie domostw na podwyższeniu czy stawianie płotów/zapór z gałęzi wierzby, mających na celu zatrzymywanie mułów rzecznych. Współpraca i wzajemna pomoc mieszkańców w trakcie powodzi nie kończy się wraz z ustaniem zagrożenia. Podobne zachowania i działania zaobserwowano także w gminie Gnojnik. W gminie Skarbimierz współpraca mieszkańców ma incydentalny charakter. Uzupełniając ten wywód o analizę materiałów źródłowych oraz wywiadów, hipotezę można uzasadnić jedynie w przypadku gmin Gnojnik i Sławatycze, natomiast należy ją zweryfikować negatywnie w odniesieniu do gminy Skarbimierz.

Ostatnia hipoteza omawiana w niniejszym opracowaniu brzmi: „Interakcje społeczne zachodzące w sytuacji zagrożenia powodziowego i katastrofy powodzi wpływają na reinterpretację znaczenia poczucia identyfikacji jednostki ze wspólnotą rozumianą jako wspólnota katastrofy, czyli zbiorowość ludzi dotkniętych katastrofą naturalną”. Wyniki badań jakościowych wyraźnie wskazują na istniejącą w gminach Gnojnik

i Sławatycze oraz – w mniejszym stopniu – w gminie Skarbimierz pomoc i współpracę zarówno między sąsiadami, jak i innymi mieszkańcami. W zależności od sytuacji współdziałanie to ma różny wymiar: w czasie powodzi jest ono szczególnie intensywne, po powodzi jednak nie ustaje. Pomimo iż wszystkie badane gminy są zagrożone występowaniem powodzi, stopień tego zagrożenia różni się w zależności od poszczególnych sołectw. Tam, gdzie jest ono szczególnie duże, więzi i wzajemna pomoc mają trwalszy charakter. Należy podkreślić, iż pomoc ta ma często jedynie deklaracyjny charakter. Na podstawie analizy wywiadów nasuwa się wniosek, iż trudna sytuacja życiowa łączy członków społeczności, stanowiących wspólnotę opartą na zbiorowym doświadczeniu katastrofy powodzi. Zatem powyższą hipotezę należy zweryfikować pozytywnie.

WYBRANE PROBLEMY BADAWCZE NA TLE ROZWAŻAŃ INNYCH AUTORÓW

W tej części opracowania przedstawiono problemy społeczne stanowiące kontekst dla omawianej problematyki badawczej. Uzupełniono je odniesieniami do rozważań innych autorów na temat problemu starzejącego się społeczeństwa, depopulacji polskiej wsi, perspektyw życiowych młodego pokolenia, zwłaszcza na terenach słabo rozwiniętych pod względem gospodarczym. W perspektywie tych zagadnień zwrócono uwagę na znaczenie więzi oraz zaufania społecznego.

Problemy związane ze starzejącym się społeczeństwem i depopulacją wsi⁵ sprawiają, iż przeciwstawianie się jakiemuś żywiołowi jest szczególnie trudne. Na taką sytuację wpływ ma kilka czynników: rzeczywiste zagrożenie powodzią, zła infrastruktura oraz brak zainteresowania podejmowaniem inwestycji przez firmy i osoby prywatne na tych terenach (tworzenie nowych miejsc pracy), co mogłoby się bezpośrednio przyczynić do zmniejszenia emigracji zarobkowej młodych ludzi, przy jednoczesnym podniesieniu jakości życia mieszkańców. Z opracowania Krystyny Łapińskiej-Tyszki [1995, s. 25–30] można dowiedzieć się o podstawowych czynnikach wyludniania się obszarów wiejskich. Dzięki jedenastu opracowaniom autorki, sporządzonym w 9 ośrodkach biorących udział w programie resortowym na temat depopulacji obszarów wiejskich naszego kraju (który w latach 1985–1990 koordynowany był przez PAN), dowiadujemy się, że procesowi wyludniania podlegają w równym stopniu wsie posiadające niezmienną przez lata strukturę i które związane są kulturowo mocnymi więziami wspólnotowymi, jak i wsie podlegające gruntownym zmianom demograficznym na skutek II wojny światowej i związanych z tym przesiedleniom⁶. Nie zmienia to jednak faktu, że w obu typach wsi procesy depopulacyjne przebiegają w inny sposób. Z opisanymi wyżej problemami borykają się także społeczności w badanych gminach. Niemniej jednak gmina Gnojnik, mimo lokalizacji na terenach zagrożonych powodziowo i wysokiej stopy bezrobocia, z powodu swojego atrak-

⁵ W kontekście przeprowadzonych badań problem ten jest szczególnie zauważalny w gminie Sławatycze.

⁶ Przymusowe przesiedlenia dotyczyły przede wszystkim takich województw, jak: szczecińskie, koszalińskie, wrocławskie, opolskie, oraz wsie łemkowskie w województwie przemyskim (chodzi o województwa sprzed ostatniej reformy administracyjnej z 1 stycznia 1999 roku).

cyjnego położenia w sąsiedztwie aglomeracji krakowskiej, a także ze względu na walory turystyczne i krajobrazowe (które dają możliwość rozwoju agroturystyki) ma realne szanse rozwoju. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w gminie Skarbmierz, gdzie specjalna strefa ekonomiczna oraz żyzne ziemie umożliwiają rozwój. Przy czym w obu gminach należałoby uwzględnić coraz większą dywersyfikację źródeł dochodów mieszkańców. Zdecydowanie najtrudniejsze warunki ekonomiczno-społeczne ma gmina Sławatycze, o której można powiedzieć, że jest „gminą starych ludzi”. Codzienna, trudna egzystencja spowodowana zamieszkiwaniem na terenach zagrożonych powodziowo, wysoki poziom bezrobocia oraz brak jakiegokolwiek infrastruktury techniczno-przemysłowej⁷ przyczyniają się do koncentracji na tradycyjnym modelu produkcji rolniczej. Powyższe okoliczności powodują brak możliwości rozwoju dla młodych, ambitnych i przedsiębiorczych osób – dlatego w gminie jest ich niewiele. Sytuacja taka nie sprzyja budowaniu stabilnej przyszłości dla jej mieszkańców. Istnieje nawet uzasadniona obawa, iż niektóre z wsi tej gminy za kilkanaście lub kilkadziesiąt lat przestaną istnieć.

Podchodząc do zaistniałych faktów kompleksowo, można skonkludować, iż sytuacja, w jakiej znaleźli się młodzi ludzie w badanych gminach, pozbawiona jest obiecujących dla nich perspektyw, nie tylko w kwestii rozwoju czy podjęcia jakiegokolwiek pracy, ale także dalszego zamieszkiwania w gminie zagrożonej powodziowo⁸. Oprócz wskazanych wyżej problemów zamieszkiwania na wsi i możliwości rozwoju dla młodych ludzi, naukowcy z UMK w Toruniu na podstawie przeprowadzonych badań w grupie studentów tegoż uniwersytetu, zamieszkujących tereny wiejskie, zwrócili także uwagę na ich krytyczny stosunek wobec zmian, z jakimi przyszło im się zmierzyć w miejscach swojego zamieszkania w wyniku przeobrażeń, jakie zaszły w ostatnich latach. Zaakcentować należy jednak fakt, że oceny zachodzących przemian dokonano przez pryzmat posiadanego wykształcenia. Mianowicie, im większa była wiedza respondentów, tym wyższa ich samoocena, tzn. uważali oni m.in., iż w obecnej sytuacji ich warunki materialne wyraźnie się poprawiły, nie dostrzegając jednocześnie podobnych symptomów u mieszkańców rodzinnej miejscowości [Wasielewski 2006, s. 324–330]. Osiedlanie się czy zamieszkiwanie na wsi atrakcyjne jest szczególnie dla tych, którzy są dobrze wykształceni, albowiem to oni są wystarczająco mobilni i przedsiębiorczy, aby poradzić sobie w dzisiejszej, codziennej rzeczywistości wiejskiej egzystencji. „W rezultacie mieszkańcy wsi, przede wszystkim zaś rolnicy, wyraźnie bardziej niż reprezentanci innych grup społecznych nie widzą w zachodzących w Polsce zmianach jakichś szczególnych szans czy nowych możliwości dla siebie” [Szafranec 2001, s. 259]. Także wyniki badań przeprowadzanych w 2002 roku przez pracowników naukowych IRWiR PAN wskazują na silną zależność pomiędzy posiadanym wykształceniem i jego wpływem na wiele aspektów życia społecznego wsi. Badania przeprowadzono w sześciu celowo dobranych gminach wiejskich, gdzie badano m.in. poziom anomii za pomocą wyznaczonych wskaźników: a) poczucia zamętu poznawczego – konfuzji; b) poczucia utraty wartości, pustki moralnej; c) poczucia izolacji społecznej; d) poczucia bezradności – pesymizmu. W wyniku przeprowadzonych

⁷ Najbliżej położone większe miejscowości, w których istnieje możliwość zatrudnienia, to: Włodawa znajdująca się w odległości około 30 km i Biała Podlaska – około 50 km.

⁸ W najmniejszym stopniu dotyczy to gminy Skarbmierz.

badan wykazano, iż jednostki prezentujące najniższe wykształcenie pięciokrotnie bardziej narażone są na wysoki poziom anomii niż jednostki posiadające wykształcenie wyższe [Szafraniec 2006, s. 149–151]. Obecnie pokolenie młodych, wykształconych ludzi, którzy chcą na trwałe związać swe losy ze wsią, postrzega swoją rolę w codziennym życiu inaczej, niż to było dotychczas, albowiem to „...współczesne młode pokolenie stworzyło nową obywatelską jakość, (...) może to oznaczać mocniejszą presję młodych na system społeczny i na reprezentujące go instytucje władzy, by stwarzały bardziej dogodne warunki włączania się dorastających pokoleń w główny nurt życia społecznego” [Szafraniec 2010, s. 70].

Innym problemem powodującym stagnację rozwoju obszarów wiejskich są konsekwencje polityki minionej epoki realnego socjalizmu. Dawne popegeerowskie wsie i całe gminy, których gospodarka oparta była przede wszystkim na produkcji rolnej, były przedmiotem szeregu badań, które wykazały, że rozkwit wielu patologicznych postaw i kryminalnych przestępstw był następstwem wyuczzonej bezradności jednostek i społeczności tam zamieszkującej. Maria Halamska [2001] zwraca uwagę, iż to w wyniku transformacji ustrojowej ludzie ci zostali pozostawieni sami sobie⁹ i nie potrafili sobie poradzić z nowymi wyzwaniem, a w konsekwencji zostali zagrożeni przekształceniem się w klasę marginalizacji społecznej. Należy w tym miejscu przypomnieć, że badane gminy: Gnojnik, Skarbimierz i Sławatycze należą do terenów, na których także intensywnie działały PGR-y i SKR-y. Transformacja ustrojowa wymusiła na tych społecznościach podporządkowanie się nowym warunkom życia, pracy i gospodarowania, zgodnie z zasadami nowego systemu polityczno-gospodarczego. Analizując w tym kontekście sytuację badanych gmin, wypada zaakcentować, w jak szczególnej sytuacji są te społeczności. Z jednej strony muszą żyć na tych terenach ze świadomością zagrożenia powodziowego, z drugiej strony nowa rzeczywistość sprawiła, że „kolektywizm” został zastąpiony „indywidualizacją”, a przecież zagrożenie sytuacją powodziową wymaga podejmowania współpracy i działań grupowych. Dlatego obecnie działania takie mają charakter „oddolny”, ponieważ jednostki działają nie wskutek „odgórnej” stymulacji, a z wewnętrznej potrzeby.

W obliczu globalizacji, w której dominuje dyskurs odnoszący się do osłabiania więzi społecznych, zaskakiwać może fakt, iż badane społeczności łączą silne więzi wynikające z dużego poczucia wspólnej tożsamości i wewnętrznej konsolidacji tych społeczności, nie tylko w obliczu zagrożenia powodziowego. Również Jerzy Wilkin [2005, s. 44] prognozuje wzmocnienie się więzi w wiejskich społecznościach lokalnych w perspektywie kolejnych dwóch dekad. Przewiduje nasilenie działań na rzecz tworzenia się mocnych wspólnot lokalnych, tzw. małych ojczyzn, dzięki którym przetrwają mniejszości społeczne i ich tradycje kulturowe. Mieszkańcy wsi coraz częściej dywersyfikować będą swoje źródła dochodu z powodu dużego zróżnicowania zawodowego. Jednak dalej społeczeństwo to będzie prezentować kulturę „wrośniętą w ziemię”, ale nie poprzez jej uprawę, tylko przez kontakt ze środowiskiem naturalnym, bez ludzkiej w niego ingerencji. Z kolei Andrzej Kaleta [2005, s. 127–131] uważa, iż to nie tylko wielozawodowość przyczyni się do rozwoju polskiej wsi, lecz przede wszystkim przyczyni się do tego rozkwit dzisiejszych strategii

⁹ Do tej pory zawsze ktoś za nich myślał, ktoś nimi kierował.

rozwojowych dla terenów wiejskich. Wypada w tym miejscu skonkludować, że wpływ globalizacji ma charakter wielopłaszczyznowy, więc nie tylko implikuje daleko idące przemiany w życiu społecznym wsi, ale także dostarcza realnych możliwości realizacji postawionych przed polską wsią zadań.

Ostatnim zagadnieniem, na które należy zwrócić uwagę, jest kwestia wysokiego poziomu zaufania w społecznościach zamieszkujących badane gminy. Na plan pierwszy wysuwa się zaufanie, jakim respondenci darzą swoich sąsiadów i znajomych, ale przede wszystkim sołtysa i przedstawicieli władzy lokalnej. Ma to zapewne niebagatelny wpływ na poczucie bezpieczeństwa w chwili zagrożenia powodziowego. A przecież, jak twierdzą Ulrich Beck i Edgar Grande [2009], we współczesnych dyskursach socjologicznych „kultura niepewności” zaczyna dominować nad opozycyjną „kulturą trwającego ryzyka”. Natomiast Piotr Sztompka [2005, s. 397–399] postrzega „niepewność” w odniesieniu do przyszłości mogącej się wiązać z ryzykiem. Okoliczności, w których mamy do czynienia ze zjawiskiem niepewności, są bardzo złożone i pod wieloma względami podobne do równania z wieloma niewiadomymi. Spotykamy się z nią w takich obszarach życia społecznego, jak: ekonomia, kultura, polityka, religia, i takich jej podmiotach, jak: ludzie, zbiorowości oraz różne instytucje. Ryzyko, jakie podejmują ludzie w swoich działaniach, związane jest oczywiście z pewną dozą niepewności, ale dzięki umiejętności kalkulacji, obdarzania zaufaniem i wiarygodnością jest ono minimalizowane. Umiejętność darzenia kogoś zaufaniem może mieć różne podłoże, na przykład psychologiczne, co należy wtedy traktować jako cechę osobowości danej jednostki, zogniskowaną na wspólne cele danej społeczności, które jednocześnie wywierają na nie umowny nacisk i są rozpatrywane w kontekście kapitału kulturowego. Tak więc zaufanie społeczne należy odbierać jako „fakt społeczny”, przyjmując, że im większe zaufanie – tym wyższe ryzyko jesteśmy w stanie zaakceptować. I takie właśnie podstawowe konkluzje wypływają z przeprowadzonych badań.

WNIOSKI Z BADAŃ

Poniżej przedstawiono najważniejsze wnioski z badań sformułowane na kanwie zjawisk, które w życiu wspólnotowym naznaczonym występującym zagrożeniem powodziowym mają istotne znaczenie. Jedną z podstawowych wartości życia zbiorowego jest zaufanie, które wzmacnia trwałość istniejących więzi. Zaufanie w wymiarze społecznym jest zjawiskiem złożonym, odnoszącym się do różnego typu sytuacji. Ponadto na proces jego kształtowania ma wpływ wiele czynników związanych z historią, kulturą, religią i gospodarką. Normy zaufania, będące integralną częścią norm społecznych, są internalizowane i utrwalane w pamięci zbiorowej. W odniesieniu do zaufania jako problematyki badawczej – najczęściej jest ono postrzegane jako komponent kapitału społecznego, do którego pomiaru służą określone wskaźniki¹⁰. Istotnym aspektem zaufania jest stosunek do ludzi obcych. Sugeruje to nie tylko istnienie zaufania lub jego brak wobec ludzi nieznanymi, nowoprzybytymi, ale jest również odbiciem postaw jednostek wobec zmian, gotowości podejmowania nowych wyzwań, a nawet – skłonność do zmian. Owa sugestia nie zawsze musi oznaczać bezpośredni związek między stosunkiem do obcych ludzi a otwartością na to, co nowe.

¹⁰ Niektóre z nich zostały wykorzystane w badaniach autorki.

W odniesieniu do badań – deklarowany, pozytywny stosunek respondentów do ludzi spoza ich środowiska należy interpretować ostrożnie. Badani mieli świadomość tego, że przejawianie niechęci wobec obcych ludzi może ich dyskredytować. Deklaracje respondentów nie zostały potwierdzone w wywiadach eksperckich oraz wywiadach pogłębionych przeprowadzonych z mieszkańcami. Na podstawie analizy materiału empirycznego z obu źródeł (ankieta i wywiad) wynika, że najbardziej otwartą społecznością na ludzi z zewnątrz są mieszkańcy gminy Gnojnik (dotyczy to wszystkich sołectw tej gminy). Z kolei w gminie Sławatycze spośród osób, z którymi przeprowadzono wywiad, największą otwartością wobec członków zespołu badawczego, jako ludzi obcych, wykazali się mieszkańcy Mościc Dolnych – sołectwa o najwyższym stopniu zagrożenia powodziowego. Należy w tym miejscu dodać, że zachowawcza postawa mieszkańców pozostałych badanych sołectw tej gminy stopniowo się zmieniała w miarę upływu czasu i przekonania się do intencji badaczy. W ostatniej badanej gminie – Skarbimierz niechęć i podejrzliwość wobec ankietatorów wykazywali mieszkańcy wszystkich sołectw objętych badaniem. Próba wyjaśnienia przyczyn takiego zachowania wobec obcych ludzi może przysparzać wielu trudności. Trudno jednoznacznie stwierdzić, jakie czynniki przesądzą o kształtowaniu się takich postaw. Pewnym pozytywnym zaskoczeniem może być zachowanie wobec obcych ludzi mieszkańców gmin Gnojnik i Sławatycze, które cechuje otwartość, życzliwość oraz brak roszczeniowości. Społeczności te są szczególnie doświadczane przez los, a dokuczliwe, powtarzające się powodzie są przyczyną traumy i mogą zniechęcać do kontaktów z innymi. Na takie społeczne zachowania (z wyłączeniem okresu samej powodzi) powodowane dramatycznymi zdarzeniami zwracali uwagę różni autorzy, m.in. Sitek [1997], Nycz [2000] i Hajduk-Nijakowska [2005]. Z mieszkańcami gminy Skarbimierz, w odróżnieniu od gmin: Gnojnik i Sławatycze, los obchodzi się dużo łagodniej. Natomiast ich postawa wobec ludzi obcych jest zgoła odmienna. Można próbować wytłumaczyć to historią życia mieszkańców Skarbimierza, którzy stanowią społeczność złożoną z przesiedleńców z różnych terenów przedwojennej Polski. Wspólnoty gmin Gnojnik i Sławatycze są zwarte, bardziej jednorodne, zamieszkujące tam często od pokoleń.

Innym aspektem zaufania odnoszącym się do osób najbliższych, tzn. członków rodziny (bliskiej i dalszej) oraz tych, z którymi łączą respondentów więzi wspólnotowe, tzn. sąsiadów i innych mieszkańców, jest pomoc, na jaką mogli liczyć. Z analizy materiału empirycznego wynika, że ci, którzy potrzebowali pomocy, mogli na nią liczyć: w pierwszej kolejności byli to domownicy, a następnie członkowie dalszej rodziny oraz sąsiedzi. Respondenci deklarowali również współpracę z sąsiadami i innymi mieszkańcami wsi, która trwała dłużej – nie tylko w trakcie powodzi, ale również w ramach działań prewencyjnych oraz likwidujących skutki powodzi (około 1/4 badanych z Gnojnika, około 1/5 ze Sławatycz i około 2/5 ze Skarbimierza). Badani nie tylko oczekiwali pomocy, ale również sami jej udzielali – zarówno swoim sąsiadom, jak i innym mieszkańcom swojej wsi. Wsparcie, którego dostarczali potrzebującym, to głównie pomoc w robieniu zakupów, pracach domowych, odwożeniu i przywożeniu dzieci do przedszkola lub szkoły itp. (najbardziej angażowali się mieszkańcy gminy Sławatycze – zdaniem ponad 1/3 badanych, następnie gminy Gnojnik – deklaracje 1/3 respondentów oraz gminy Skarbimierz – w opinii około 1/5 ankietowanych).

Z analizy materiału badawczego wynika, że mieszkańcy badanych gmin nie tylko udzielają sobie pomocy, ale również współpracują ze sobą w ramach własnych i ościennych sołectw, jednak dotyczy to głównie sytuacji powodziowej.

Społeczności zmagające się z powodziami muszą odznaczać się umiejętnością szybkiego podejmowania skoordynowanych działań. Zadanie to ułatwia lider będący osobą łączącą inicjatywy i przedsięwzięcia lokalnej społeczności z działaniami służb profesjonalnie zajmujących się zarządzaniem powodziowym. W tym aspekcie najbardziej korzystnie wypadła gmina Skarbimierz, gdzie nie brakowało osób, które efektywnie kierowały akcją powodziową. W pozostałych gminach jedynie około jedna trzecia respondentów stwierdziła obecność osób, które koordynowały działania w trakcie zagrożenia powodziowego. Wnioski wynikające z oceny zarządzania powodziowego mogą być przynajmniej dwojakie: mieszkańcy z gmin Gnojnik i Sławatycze są bardziej zorganizowani niż społeczność gminy Skarbimierz i wykazują umiejętność podejmowania działań w obliczu zagrożenia powodziowego. Należy dodać, że mieszkańcy tych gmin, na co dzień zmagający się z powodziami, wiedzą, jakie należy podjąć czynności i działają, nie czekając na pomoc. Przyczyną tego może być brak osób, które profesjonalnie zajmują się zarządzaniem powodziowym. Natomiast w odniesieniu do aspektu niesienia pomocy – respondenci mogą liczyć na wsparcie ze strony władz lokalnych. Jednakże podkreślano, że pomoc ta ma charakter doraźny i nie zaspokaja wszystkich potrzeb powodziarni. Ponadto angażowali się niemal wyłącznie przedstawiciele samorządu terytorialnego. Jedynie respondenci z Gnojnika wskazywali na działania, które podejmowały władze wojewódzkie razem z mieszkańcami gminy. Ankietowani badanych gmin w trosce o interesy własne i swojej społeczności kierowali petycje do władz gminnych, a z Gnojnika – również do władz wojewódzkich.

Przedstawiciele władz lokalnych wykazują zainteresowanie nie tylko problemami powodziarni. Jak deklarowali respondenci – wspierają także ludzi, którzy zostali poszkodowani wskutek innych zdarzeń losowych (np. przez pożar), jak również chorych oraz mieszkańców posiadających trudną sytuację materialną. Celem realizacji potrzeb takich osób organizowano różne akcje i zbiórki. Ankietowani deklarowali udział w tych przedsięwzięciach; szczególną aktywnością wyróżniali się badani z gmin Gnojnik i Sławatycze.

Powódź i związane z nią zagrożenie poczucia bezpieczeństwa wyzwała przede wszystkim, co rozumiałe, instynkt samozachowawczy, odnoszący się do potrzeby zaspokojenia interesów własnych oraz swojej rodziny. Bywa, że takie zachowanie pozostaje w sprzeczności z interesami sąsiadów czy znajomych. Przykładem może być tu podwyższanie terenu wokół domu, w wyniku czego zalewana jest posesja sąsiadów, na co wskazało 1/3 respondentów (nie dotyczy to mieszkańców wsi Mościce Dolne w gminie Sławatycze, gdzie wszyscy budują swoje domy na podwyższeniu usypanym z ziemi). Zgodnie z deklaracjami respondentów pojawiły się również przypadki nadużycia związane z czerpaniem korzyści przez urzędników z tytułu pozytywnego rozpatrzenia wniosku o wypłatę odszkodowania (w gminie Sławatycze taki zarzut nie pojawił się). Ankietowani wspomnieli również o sytuacjach, gdzie udzielana powodziarnom pomoc – materialna bądź rzeczowa – była nieuzasadniona.

Każde przeprowadzane wnioskowanie na temat rodzaju więzi społecznych i postępowania społeczności wiejskich zamieszkujących tereny zagrożone powodziami należy traktować jednostkowo, bez uogólniania na całą populację wsi, których taka sytuacja może dotyczyć, weryfikując charakterem występujących tam powodzi. W gminie Sławatycze, a przede wszystkim we wsi Mościce Dolne, zjawisko powodzi towarzyszy tej społeczności od początku zamieszkiwania w niej jej rdzennych mieszkańców – olędrów, czyli od XVI wieku. Codzienna egzystencja w szczególnie trudnych warunkach wymagała od ludzi podejmowania stałej współpracy, aby skutecznie przeciwstawić się cyklicznym powodziom. Wydawać by się mogło, że stałe zagrożenie wymusiło na tej społeczności umiejętność indywidualnego radzenia sobie z tym problemem, lecz nie zmieniło to jednak ich stosunku do współmieszkańców, ponieważ twierdzą, że zawsze mogą na nich liczyć. To oznaczałoby, iż to właśnie zagrożenie powodziami zdeterminowało więzi istniejące w tej społeczności, mające bardzo trwałe charakter. Powódź traktowana jest tu jako zjawisko normalne i naturalne, które zawsze obecne było w ich świadomości, wciąż jest i prawdopodobnie zawsze będzie. Nie jest także czymś, co miałyby wyróżniać ich wieś na tle innych. Ponieważ w tej gminie powodzie występują, więc są na nią przygotowani dzięki wcześniejszym doświadczeniom, a to pozwala zminimalizować skutki stresu psychicznego związanego z katastrofą powodzi. Taka sytuacja sprawiła, że zaufanie do sąsiadów i przekonanie o gotowości niesienia pomocy także przez innych mieszkańców, wypracowanie strategii adaptacyjnych i reguł współdziałania przekładają się na istnienie silnych więzi społecznych.

W gminie Gnojnik można się spotkać z istnieniem podobnych zależności, jakie istnieją w gminie Sławatycze, dotyczących więzi, zaufania i współdziałania, i chociaż obecne tam zagrożenie powodziami ma zdecydowanie inny charakter, to więzi łączące jednostki tej społeczności są równie mocne. Występujące w tej gminie powodzie mają charakter nagły, związany z dużymi opadami deszczu – mogą mieć miejsce nawet kilka razy w roku. Mają one związek ze zmianami klimatycznymi. Czasu ich wystąpienia nie można dokładnie sprecyzować, co wymaga od mieszkańców zachowania ciągłej gotowości ratowania siebie i dobytku. Wielu z nich żyje przez to w ciągłym napięciu i stresie, a niektórym uniemożliwia normalne funkcjonowanie w rodzinie i społeczeństwie. Z żywiołem tym społeczność tej gminy zmagają się od niedawna, ponieważ pierwsza duża powódź wystąpiła w trakcie „powodzi tysiąclecia” w 1997 roku. Co ciekawe, taka sytuacja ciąglego zagrożenia katastrofą powodzi nie osłabia, a wręcz wzmacnia siłę więzi społecznych wśród mieszkańców gminy Gnojnik. Społeczność lokalna dopracowała się schematów postępowania „powodziowego”, które w dużej mierze oparte są na pomocy sąsiedzkiej. W omawianych wcześniej Mościcach Dolnych pomoc funkcjonuje głównie w obrębie mieszkańców tej wsi. W gminie Gnojnik w pomoc zaangażowani są także mieszkańcy sąsiednich sołectw, którzy nie są bezpośrednio zagrożeni wystąpieniem powodzi¹¹. Można jednak mówić o istnieniu pewnej zależności między charakterem powodzi a rodzajem więzi występujących w obu omawianych gminach. Zarówno w jednej, jak i w drugiej powódź jest nieuchronna i powtarzalna, a to sprawia, że zamieszkujący tam ludzie

¹¹ Wsie te położone są na wzniesieniach.

musieli nauczyć się współpracy między sobą, udzielania sobie wzajemnego wsparcia w trudnych chwilach i szukania we wzajemnych relacjach tego co łączy, a nie dzieli. Pierwzoplanowym celem jest utrzymywanie prawidłowych kontaktów ze współmieszkańcami, dlatego że nigdy nie wiadomo, kiedy i jaka pomoc z ich strony będzie potrzebna.

W tym miejscu należy dodać, iż rodzaj więzi występujący w Mościcach Dolnych jest uwarunkowany nie tylko rodzajem powodzi, lecz także podłożem historyczno-kulturowym. Z inną sytuacją mamy do czynienia w gminie Skarbimierz. W gminie tej na największe straty narażone są uprawy polowe, a mieszkańcy i ich gospodarstwa w większości, z wyjątkiem wsi Prędocin¹², są bezpieczni (chyba że przerwane zostałyby wały, wtedy część z nich mogłaby być zagrożona zalaniem). Oprócz tego z wyjątkową, niespotykaną do tej pory sytuacją powodziową mieli do czynienia w lipcu 2009 roku mieszkańcy wsi Lipki. W wyniku przejścia nawałnicy ich wieś nawiedziła gwałtowna powódź, a niespełna rok później, w maju 2010 roku, ponownie mieli do czynienia z powodzią, ale już ze strony Odry. Na uwagę zasługują wyróżniające tę wieś spośród innych w tej gminie – solidarność i współdziałanie, które, jak się okazuje, warunkowane są kulturowo. Wspólnota ta została stworzona z przesiedlonych na ziemię odzyskane, homogenicznych grup sąsiedzkich, co spowodowało, iż łączące ich od pokoleń silne więzi przetrwały i wzmacniane są do dzisiejszego dnia.

Natomiast jeśli chodzi o współpracę i identyfikację z miejscem zamieszkania, to można potwierdzić współdziałanie ze sobą jednostek, ale tylko w ramach społeczności zamieszkującej dane sołectwo. Dokonując porównania rodzajów powodzi występujących w badanych gminach, a mianowicie powodzi o mniej intensywnym, rzadziej występującym i bardziej przewidywalnym charakterze w gminie Skarbimierz¹³ z charakterystyką występujących powodzi i wypracowanymi strategiami adaptacyjnymi mieszkańców gmin Gnojnik i Sławatycze, można jednoznacznie stwierdzić, iż rodzaj zagrożenia powodziowego warunkuje występujące tam typy więzi społecznych. W objętych badaniami gminach, stwierdzono, że występujące tam między mieszkańcami interakcje jednoznacznie powiązane są z charakterem zagrożenia powodziowego oraz miejscowymi wpływami kulturowymi (Mościce Dolne – ołdrzy, Gnojnik – Galicja, Skarbimierz – przesiedleńcy).

PODSUMOWANIE

Wiodącym problemem badawczym przedstawionym w niniejszym artykule są więzi społeczne mieszkańców zamieszkujących tereny wiejskie zagrożone powodziowo oraz ich umiejętność współdziałania zarówno przed powodzią, w jej trakcie, jak i po powodzi. W tym kontekście, stawiając pytanie: czy występujące zagrożenie powodzią zmienia charakter tych więzi? – należy stwierdzić, że na podstawie wniosków z zebranego materiału empirycznego nie można na nie jednoznacznie odpowiedzieć. Jednocześnie nie ulega wątpliwości, iż ekstremalne okoliczności związane z możliwością wystąpienia powodzi są podstawowym składnikiem życia

¹² Wieś ta położona jest w niecce między rzeką Odrą a kanałem, którego ujście do Odry nie jest zabezpieczone przed tzw. cofką.

¹³ Ponieważ można monitorować poziom wody na Odrze.

tej społeczności, który wpływa na wszystkie jego płaszczyzny, stając się elementem ich kultury w stosunku do wzorców i norm zinternalizowanych przez tworzące je jednostki (dotyczy to przede wszystkim mieszkańców gmin Gnojnik i Sławatycze).

Uzyskane wyniki badań mogą wskazywać na istnienie najbardziej prawdopodobnych zależności, dlatego aby dokonać głębszej analizy, należałoby systematycznie eksplorować omawianą problematykę w celu zbierania materiału do porównań, zdobywania wiedzy o możliwych kierunkach zmian w więziach społecznych, we wzajemnych interakcjach w ramach danej społeczności oraz zasad współpracy w sytuacji zagrożenia katastrofą powodzi.

BIBLIOGRAFIA

- Barton A.H., Lazarsfeld P.F., 1986: *Niektóre funkcje analizy jakościowej w badaniach społecznych*. W: A. Sulek (red.) *Metody analizy socjologicznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa: 313–347.
- Beck U., Grande E., 2009: *Europa kosmopolityczna. Społeczeństwo i polityka drugiej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Hajduk-Nijakowska J., 2005: *Żywioł i kultura. Folklorystyczne mechanizmy oswojania traumy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Halamska M., 2001: *Wieś popegeerowska między adaptacją i marginalizacją*. W: I. Bukraba-Rylska, A. Rosner (red.) *Wieś i rolnictwo na przełomie wieków*. IRWiR PAN, Warszawa: 197–218.
- Kaleta A., 2005: *Wielozawodowość na obszarach wiejskich – perspektywa globalizacji*. W: J. Wilkin (red.) *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*. Fundacja Fundusz Współpracy, IRWiR PAN, Warszawa: 127–131.
- Knapik W., 2013: *Typy więzi społecznych a wzory współdziałania mieszkańców wsi w sytuacji ryzyka, zagrożenia i katastrofy powodzi*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rolniczego, Kraków.
- Lapińska-Tyszka K., 1995: *Niektóre problemy socjologiczne badań nad wyludnianiem się wsi w wybranych gminach*. W: W. Mirowski (red.) *Społeczne uwarunkowania wyludniania się wsi w Polsce*. IFiS PAN, Warszawa: 25–46.
- Nycz E., 2000: *Powódź oraz jej skutki w życiu jednostkowym i społecznym. Refleksje socjologa*. W: A. Szecówka (red.) *Społeczność lokalna w sytuacjach klęsk żywiołowych. Diagnoza – wskazania edukacyjne*. Wydawnictwo Atla-2, Wrocław: 41–49.
- Sitek W., 1997: *Wspólnota i zagrożenie. Socjologiczny przyczynek do analizy krótkotrwałej wspólnoty*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Szafraniec K., 2001: *Wartość wykształcenia na wsi – fakty, tendencje, konsekwencje*. W: I. Bukraba-Rylska, A. Rosner (red.) *Wieś i rolnictwo na przełomie wieków*. IRWiR PAN, Warszawa: 258–275.
- Szafraniec K., 2006: *Zasoby jednostkowe z perspektywy pytania o bezradność i roszczeniowość polskiej wsi*. W: K. Szafraniec (red.) *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*. IRWiR PAN, Warszawa: 121–187.
- Szafraniec K., 2010: *Młode pokolenie a nowy ustrój*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Sztompka P., 2005: *Zaufanie, nieufność i dwa paradoksy demokracji*. W: P. Sztompka, M. Kucia (red.) *Socjologia. Lektury*. Wydawnictwo Znak, Kraków: 397–408.
- Wasielwski K., 2006: *Drogi „do” i „od” wiejskiej inteligencji*. W: K. Szafraniec (red.) *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*. IRWiR PAN, Warszawa: 283–336.
- Wilkin J., 2005: *Lepszy świat – polska wieś za 25 lat*. W: J. Wilkin (red.) *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*. Fundacja Fundusz Współpracy, IRWiR PAN, Warszawa: 41–44.

INFLUENCE OF FLOOD HAZARD ON COMMUNITY LIVING CONDITIONS FOR THE INHABITANTS OF RURAL AREAS

Abstract. In recent decades, various parts of the world have experienced extreme natural phenomena and these have been intensifying, often, associated as a symptom of global warming. Throughout Europe and in Poland mainly in the South, floods occur – a particularly hazardous phenomenon, of cyclic character, starting from 1997. The subject of research, which is presented partially in this article, is flood hazard and flood disaster in relation to the existing social bonds and interaction of inhabitants of the communes of: Gnojnik (Małopolskie Voivodeship), Skarbimierz (Opolskie Voivodeship) and Sławatycze (Lubelskie Voivodeship). These communes have experienced floods a number of times and at least twice in the analyzed period of 2008–2011. As it can be concluded from the research, the inhabitants of the communes cooperate with each other on a daily basis. The respondents are also involved in the life of their villages. The respondents maintain contact with their neighbours, they live peacefully and cannot name persons to whom they could refer to as to enemies. As it seems from the respondents' accounts, inhabitants do help each other, particularly in times of flood hazard. However, this assistance is mostly limited to the nearest of neighbours.

Key words: social ties, flood threats, rural citizens' cooperation